

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

มูลนิธิโครงการหลวงเน้นการพัฒนาชีวิตชาวเขาเพื่อให้เกิดความสมดุลยั่งยืนใน 3 มิติ คือ ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งพัฒนาชุมชนในเชิงคุณภาพแบบครบวงจรเพื่อให้เกิดความยั่งยืน (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2559) อย่างไรก็ตามพื้นที่สูงหลายแห่งได้ปรับเปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัย และแหล่งท่องเที่ยวขนาดใหญ่ ผลที่ตามมาคือ ป่าไม้และทัศนียภาพธรรมชาติที่สวยงามถูกทำลาย รวมถึงเกิดปัญหามลพิษต่างๆ เช่น การปล่อยน้ำทิ้งจากครัวเรือน ร้านค้า ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ และแปรรูปผลิตผลเกษตร และการสะสมของกองขยะ ซึ่งการกระทำของมนุษย์ดังกล่าวนี้เป็นสาเหตุทำให้ปริมาณก๊าซเรือนกระจกในบรรยากาศมีสูงขึ้นและเกิดความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ ภาวะโลกร้อน และภัยพิบัติธรรมชาติในปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนที่ดีจึงเป็นกิจกรรมการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งสมาชิกในชุมชนต้องร่วมกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าประสงค์ตามนโยบายการพัฒนาชุมชนคาร์บอนต่ำของประเทศ

ผลการดำเนินของโครงการที่ผ่านมา (สุมาลี และคณะ, 2559-2561) ได้ศึกษาถึงสถานการณ์และสาเหตุปัญหาขยะมูลฝอยและน้ำทิ้งของชุมชนโครงการหลวง 12 แห่ง รวมทั้งปรับปรุงระบบการจัดการของเสียที่เหมาะสมกับพื้นที่สูง ประกอบด้วย การจัดการขยะตามหลักสุขาภิบาลที่ดี 5 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การคัดแยกขยะ 4 ประเภท (2) การทิ้งขยะตามประเภท (3) การรวบรวม (4) การขนเก็บ และ (5) การกำจัดขยะทั้งแบบรวบรวมในบ่อขยะและเผา รวบรวมขยะและเผาในเตา หรือส่งให้องค์การบริหารส่วนตำบลนำไปจัดการต่อ สำหรับน้ำทิ้งจากครัวเรือน ได้ขยายผลวิธีการบำบัดคุณภาพน้ำก่อนปล่อยไปยังครัวเรือนที่ตั้งใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติภายในชุมชน โดยการติดตั้งถังดักไขมันอย่างง่ายที่เชื่อมต่อกับบ่อบึงประดิษฐ์ของต้นพุทธรักษา ซึ่งวิธีนี้สามารถกำจัดน้ำมันและไขมัน ปริมาณโปรตีนทั้งหมด(ไนโตรเจน) ปริมาณออกซิเจนที่จุลินทรีย์ต้องการใช้ในการย่อยสลายอินทรีย์สารที่มีอยู่ในน้ำ และสารแขวนลอย ออกจากน้ำล้างจานได้ดี คิดเป็นค่าเฉลี่ยร้อยละ 70.70, 43.00, 54.40 และ 75.3 ตามลำดับ นอกจากนี้โครงการยังผลักดันให้ชุมชนจัดตั้งกลุ่มขับเคลื่อนงาน และร่วมกำหนดแนวทางการบริหารจัดการขยะและน้ำทิ้งของชุมชน ได้แก่ (1) การให้ความรู้วิธีการจัดการขยะและน้ำทิ้งตามหลักสุขาภิบาลที่ดี (2) การปรับปรุงวิธีการจัดการขยะและน้ำทิ้งของทุกครัวเรือน และ (3) การกำหนดมาตรการทางสังคม เช่น กฎระเบียบของหมู่บ้าน ข้อตกลง บทลงโทษ จากการดำเนินงานข้างต้นส่งผลให้ชุมชนมีการจัดการขยะและน้ำทิ้งที่ดีขึ้นเมื่อเทียบกับตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำและยั่งยืน ในมิติที่ 3 ด้านการจัดการของเสียที่เกิดขึ้นในชุมชน/ครัวเรือน ได้แก่ (1) ร้อยละจำนวนครัวเรือนสมาชิกที่มีการจัดการขยะในครัวเรือน หรือมีการนำขยะไปใช้ประโยชน์ (2) ชุมชนมีขั้นตอนการจัดการขยะที่เหมาะสมตามหลักสุขาภิบาล (3) ร้อยละจำนวนครัวเรือนสมาชิกที่มีการจัดการน้ำทิ้งในครัวเรือน และ (4) ร้อยละของคุณภาพน้ำทิ้งครัวเรือนก่อนปล่อยลงแหล่งน้ำผิวดินมีคุณภาพผ่านเกณฑ์มาตรฐานน้ำทิ้ง (สุ่มตรวจสอบ)

อย่างไรก็ตามยังต้องพัฒนากระบวนการบริหารของชุมชนให้สามารถจัดการปัญหาขยะและน้ำทิ้งได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ด้วยเหตุนี้ปีงบประมาณ พ.ศ. 2562 โครงการจึ่ศึกษาการพัฒนากลไกขององค์กรชุมชนในการบริหารจัดการของเสียจากครัวเรือนและชุมชนตามหลักสาขาภิบาลที่ดี รวมทั้งนำองค์ความรู้ระบบการจัดการของเสียที่เหมาะสมกับพื้นที่สูง และกระบวนการดำเนินงานจากผลการวิจัยไปขยายผลกับชุมชนโครงการหลวงอื่น โดยมุ่งหวังให้ปัญหามลพิษจากการดำรงชีวิตของชุมชนบนพื้นที่สูงบรรเทาลงและเป็นส่วนหนึ่งในการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของประเทศ

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาการยกระดับกลไกการบริหารจัดการขององค์กรชุมชนบนพื้นที่สูงในการบรรเทาปัญหาขยะมูลฝอยและน้ำทิ้งตามหลักสาขาภิบาลที่ดี

1.2.2 เพื่อทดสอบและสาธิตระบบจัดการที่ดีของขยะมูลฝอยและน้ำทิ้งจากครัวเรือนสำหรับภูมิสังคมบนพื้นที่สูง

1.3 ผลสัมฤทธิ์ของโครงการ

1.3.1 ผลผลิต (Output) และตัวชี้วัดผลผลิต (Output Index)

1) ต้นแบบชุมชนที่มีการบริหารจัดการ ในการบรรเทาปัญหามลพิษจากขยะมูลฝอยและน้ำทิ้งตามหลักสาขาภิบาลที่ดีโดยองค์กรชุมชน ในพื้นที่ดำเนินการเดิม อย่างน้อย 3 ชุมชน

2) ผลการประเมินจากการปรับปรุงวิธีการจัดการขยะมูลฝอยและน้ำทิ้งภายในชุมชน ในพื้นที่ดำเนินการใหม่ จำนวน 9 ชุมชน

1.3.2 ผลลัพธ์ (Outcome) และตัวชี้วัดผลลัพธ์ (Outcome Index)

ชุมชนโครงการหลวง อย่างน้อย 9 แห่ง มีการจัดการขยะและน้ำทิ้งที่เหมาะสมกับบริบทและภูมิสังคมบนพื้นที่สูง และชุมชนโครงการหลวง 12 แห่ง มีองค์กรชุมชนที่สามารถบริหารจัดการของเสียภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนบรรเทาปัญหามลพิษจากขยะมูลฝอยและน้ำทิ้ง และโดยไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

1.4.1 การศึกษาการยกระดับกลไกการบริหารจัดการขององค์กรชุมชนบนพื้นที่สูง ในการบรรเทาปัญหาขยะมูลฝอยและน้ำทิ้งตามหลักสาขาภิบาลที่ดี

1) ติดตามผลการบริหารจัดการระบบจัดการขยะมูลฝอยและน้ำทิ้งของชุมชนที่เข้าร่วมโครงการในพื้นที่เดิมจำนวน 12 ชุมชน

2) ถอดบทเรียนร่วมกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสร้างแรงจูงใจหรือมาตรการของชุมชนให้เข้าร่วมกิจกรรมบรรเทาปัญหาขยะมูลฝอยและน้ำทิ้งตามหลักสาขาภิบาลที่ดี

3) จัดทำข้อเสนอแนะหรือแนวทางการขับเคลื่อนกิจกรรมขององค์กรชุมชนเพื่อบรรเทาปัญหาขยะมูลฝอยและน้ำทิ้งตามหลักสาขาภิบาลที่ดี

1.4.2 การทดสอบและสาธิตระบบจัดการที่ดีของขยะมูลฝอยและน้ำทิ้งจากครัวเรือนสำหรับภูมิสังคมบนพื้นที่สูง

โดยนำองค์ความรู้และกระบวนการพัฒนาชุมชนที่ได้จากผลงานวิจัยเพื่อแก้ไขและปรับปรุงระบบจัดการของเสียที่เหมาะสมกับชุมชนบนพื้นที่สูงตามหลักสุขาภิบาลที่ดี ไปทดสอบและประเมินผลการใช้ในชุมชนโครงการหลวงพื้นที่ใหม่ จำนวน 9 แห่ง

